

Positionering van de cultuurhistorische waarden in de locatieontwikkeling

Dit artikel zal een doorkijk geven naar het kleine afstudeervak dat ik heb gedaan bij de leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse, begeleid door professor Vervloet, hoogleraar historische geografie. Het betreft een beschrijving van standpunten betreffende de toepassing van cultuurhistorische waarden in een functieverandering van een gebied. Zowel literatuurstudies als persoonlijke overdenkingen hebben geresulteerd in een aantal doelstellingen. Deze worden getoetst op een plangebied ten zuiden van Deventer. Een alternatief ontwerp wordt vervolgens gepresenteerd en toegelicht.

Eveline de Kock

Student Landschaparchitectuur
eveline.dekock@wur.nl

Inleiding

Het project 'Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling' (BBO) van NWO werkt aan vier deelgebieden waar Salland en de Achterhoek er één van is. Mijn afstudeervak heeft zich gericht op een project in zuidwest Salland. Het betreft de ontwikkeling van een 120 ha groot bedrijventpark ten zuiden van de A1 bij Deventer, aan de noordkant grenzend aan het dorp Epse.

Structuur

Het afstudeervak heeft voor ongeveer 90% bestaan uit literatuuronderzoek betreffende de positie van cultuurhistorische waarden in de locatieontwikkeling en de perceptie van kwaliteit in een omgeving. Een viertal doelstellingen is aan de hand hiervan geformuleerd. Daarnaast is er een uitgebreide projectanalyse gemaakt van het door de gemeente Deventer voorgestelde ontwerp, waarbij de doelstellingen van de gemeente en de toepassing daarvan beoordeeld zijn. De overige 10% is besteed aan het toepassen van de zelf geformuleerde doelstellingen uit het literatuuronderzoek en het maken van een alternatief ontwerp. In dit artikel zal een uitsnede gegeven worden van deze activiteiten. Een positionering van de waardering rond cultuurhistorische waarden in het algemeen is nodig voordat het toegepast kan worden als een soort toetsing in de praktijk. Aan het begin van het afstudeervak heb ik me toegelegd op een literatuuronderzoek en een eigen overdenking omtrent dit onderwerp. In de vorm van een discours heb ik geprobeerd de perceptie van het landschap te benaderen en te onderzoeken hoe een positieve waardering van een plek tot stand komt. Een korte beschrijving van één van de onderwerpen volgt; *kwaliteit*.

Kwaliteitsbenadering

Het wordt algemeen aanvaard dat kwaliteit zich niet eenduidig laat omschrijven. Wel zijn er patronen en terugkerende visies te herkennen in de eigenschappen van dit begrip. Veel terugkerende termen

zijn o.a. esthetiek, schoonheid, waardering, duurzaamheid, respect en functionaliteit. Alle tot in meer of mindere mate subjectieve begrippen.

Naast het feit dat kwaliteit per leeftijd, sector, en zelfs per persoon verschillend wordt geïnterpreteerd, is er ook het tijdsaspect, waarin we een ontwikkeling zien in de ingrediënten waar kwaliteiten aan worden toegekend. De ontwikkeling van de technieken en middelen om ons heen, zijn redenen om onze perceptie en positie van die middelen aan te passen, een soort moderne 'survival of the fittest'; we passen ons aan de veranderende wereld aan.

Zo heeft bijvoorbeeld ook de komst van de stoomtrein enorme gevolgen gehad voor de perceptie van onze omgeving. Naast de vrees voor fysieke gevolgen zoals oogontstekingen, miskramen en *delirium furiosum* (zoiets als geestelijke onrust) en een risico tot vergaand werkelijkheidsverlies, veranderde ook het contact met de omgeving. De dichter Victor Hugo (1802-1885) schreef in dit verband het volgende aan zijn dochter:

"De bloemen aan de wegranden zijn geen bloemen meer, maar kleurvlekken of beter gezegd rode of witte strepen, er zijn geen punten meer, alles wordt een streep; de graanvelden worden lange gele strengen; klavervelden zijn lange groene staarten. Aan de einder voeren de steden, de kerktorens en de bomen een dans uit en lopen op een krankzinnige wijze door elkaar. Van tijd tot tijd verschijnt en verdwijnt bliksemsnel een schim, een silhouet, een spook bij het portier."
(Anne Bousema et al. 2000)

Dankzij het feit dat wij deze veranderingen niet hebben meegemaakt, merken we weinig tot niets van de impact. Het collectieve leerproces is door onze voorouders volledig voltooid, zonder dat we ons van de consequenties bewust zijn. Dit principe is een algemeen geldende in de positie van de 'kwali-tijd'. Regelmatig komt het voor dat mensen klagen wanneer er een ingreep plaatsvindt in hun landschap, dat zij zo waar-

deren. Dat er afbreuk wordt gedaan aan hun leefomgeving. Of gaat het om het feit dat wanneer veranderingen in onze omgeving plaatsvinden, wijzelf ook veranderen? Ons referentiekader wordt aangepast, omvergegooid, gepolijst. Het verschijnsel gewenning, zoals hierboven beschreven, is onmisbaar bij de totstandkoming van een waardering van de omgeving, de herkenning en erkenning van (nieuwe) kwaliteit.

Bij kwaliteit gaat het dus niet alleen om de inhoud, maar zeker ook om een bewuste of onbewuste beleving van het tijdsaspect.

De cultuurhistorische waarden van een gebied zijn in dit verhaal de tekens die we kunnen lezen als verhaal door de tijd.

Cultuurhistorie; nota's en praktijk

Bij de beleidsmatige begeleiding van projecten is de afgelopen decennia een flinke ontwikkeling zichtbaar. Deze ontwikkeling ligt onder andere in het verlengde van veranderende visies omtrent de waarde en betekenis van cultuurhistorische verschijnselen.

Cultuurhistorie is een overkoepelende term voor drie basisdisciplines. Dit zijn de archeologie, de architectuurgeschiedenis en de historische geografie. De basis voor dit onderwerp wordt gevormd door een reeks essays geschreven als startnotitie ten behoeve van het project 'Bodemarchief in behoud en ontwikkeling' (Bloemers, 2001).

De praktijk van de toepassing van de cultuurhistorische waarden in Nederland liggen vast in wetten en richtlijnen. Zo is er de nota Belvédère, het Verdrag van Valletta en de Monumentenwet. Deze bepalingen moeten ervoor zorgen dat de waarden boven en onder de grond zo goed mogelijk worden geconserveerd en een drager zijn voor de ruimtelijke kwaliteit van een locatie of route.

Naast deze beleidsmatige bepalingen zien we een ontwikkeling in de waardering van de cultuurhistorische waarden. Het cultuurhistorisch toerisme kent de

afgelopen jaren een enorme opleving.

Er komen steeds meer fiets- en wandeltochten waarin de cultuurhistorie centraal staat. Dit ligt parallel aan de ontstane ontwikkelingen binnen de wetgeving rond het behoud van cultuurhistorische waarden.

Aanpak projecten

In verband met het voorgaande is het van belang nader in te gaan op de fasering, die herkenbaar is bij de ontwikkeling van projecten. Verschillende fasen zijn te onderscheiden:

- Initiatiefase
- Definitiefase
- Ontwerpfase
- Voorbereidingsfase
- Realisatiefase
- Beheerfase

Een interessante conclusie kan getrokken worden, die niet strookt met de doelen van de hiervoor genoemde nota's: de projectfasering leidt er meestal toe, dat cultuurhistorisch onderzoek niet alleen gefaseerd, maar ook in een laat stadium plaatsvindt. Pas in de voorbereidingsfase, na de ontwerpfase, worden er vaak nog opgravingen gedaan en wordt het onderzoek afgerond. Vaak ontstaat er door deze werkwijze in het ontwerp geen of nauwelijks de synthese tussen ontwerp en archeologische en/of cultuurhistorische waarden.

Doelstellingen

De doelstellingen zijn een gevolg van de literatuurstudies en observaties uit de praktijk. Bij toepassing van deze aanvullingen zullen de doelstellingen van de verschillende richtlijnen binnen de cultuurhistorie en de projectontwikkeling meer op één lijn komen.

- Toepassingsvisie voor de archeologische vondsten

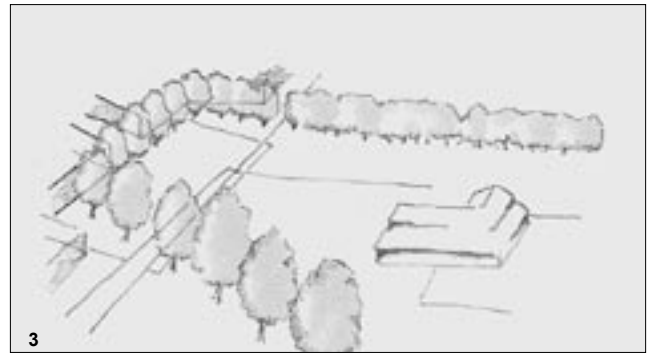
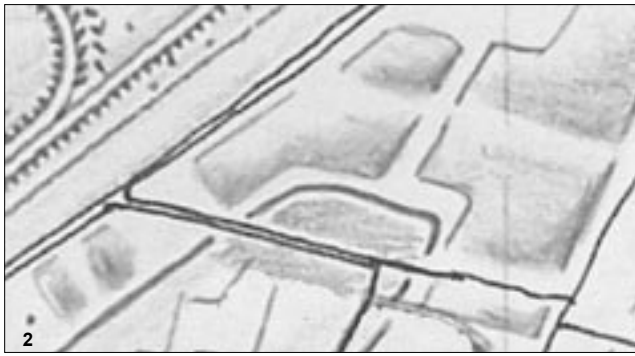
Dorpen en steden lijken vandaag de dag steeds meer op elkaar. Een gevolg van deze ontwikkeling is een herwaardering van de identiteitsdragers die zichtbaar zijn gebleven. De archeologie heeft hierin wellicht de moeilijkste opgave binnen de cultuurhistorische disciplines. De zichtbare elementen kunnen rekenen op een brede publieke waardering. De verbeelding van het leven op een oude boerderij is niet zo moeilijk. De historische geografie en de bouwhistorie hebben een voorsprong. Een toepassingsvisie voor de archeologische vondsten is nodig, waarin het Verdrag van Malta wordt nageleefd én een visie over de bijdrage, die de bodemvondsten kunnen leveren aan het totale verhaal van de locatie.

- Referentiekader als inspiratiebron

De bestaande ruimtelijke kwaliteiten bieden de uitgangspunten voor het nieuwe ontwerp.

Hierbij is het van belang dat de kennis

van de gebruiker en belever in het gebied niet zover reikt als de getrainde cultuurhistorici. Het zal in deze doelstelling dan ook niet gaan om de implementatie van specifieke objecten, met een autonome plaats in het geheel. Maar om het gebruiken van verhoudingen, relaties tussen elementen en voorwaarden en verschijnselen die door de tijd heen zichtbaar zijn geweest.

- *Aangepaste projectfasering*

Wanneer het referentiekader als inspiratiebron wordt ingezet bij het ontwerpproces, is een aangepaste procesfasering een voorwaarde. In de ontwerpfase zal gedetailleerd bekend moeten zijn welke waarden het plangebied bezit. Betrokken opdrachtgevers en projectmanagement dienen in het proces van de ontwikkeling van projecten in een vroeg stadium voldoende aandacht te besteden aan de inbreng van de archeologische en overige cultuurhistorische waarden en wel door definitie van eisen en kwaliteit voorafgaand aan de ontwerpfase.

- *Duurzaam tijdsbouwen*

Een doelstelling van het Verdrag van Malta is onder andere, dat er zo min mogelijk zou moeten worden opgegraven en zo min mogelijk grond beroerd wordt. Dit strookt niet met de wens van de projectontwikkelaars naar intensief ruimtegebruik en compact bouwen, dat als onderdeel wordt gezien van het duurzaam bouwen. Een alternatieve benadering van het begrip duurzaamheid kan hier wellicht een ander licht op werpen. Nu is het meestal zo dat de terreinen na zes uur 's avonds verlaten en surrealistische oorden zijn. Een grote kans ligt er wanneer deze terreinen ook dan gebruikt kunnen worden. Te denken valt aan een restaurant in de kantine,

bioscoop in de conferentiezaal, of het herbergen van een avondschool. Als het gaat om de openbare ruimte, ligt er een grote kans in het ontwikkelen van sportvoorzieningen en/of recreatievoorzieningen. Deze ruimte kan overdag gebruikt worden door werknemers en in de avond door omwonenden. Bovendien kan de continuering van activiteiten in hoge mate bijdragen aan het reduceren van criminaliteit en vandalisme. Dit is een manier van intensief ruimtegebruik waarbij de kwaliteit van het totale gebied toeneemt. Meer doelgroepen kunnen er gebruik van maken, waardoor het meer betekenis krijgt, letterlijk. De waardering van de ingreep neemt toe, omdat deze een onderdeel gaat vormen van hun leefomgeving, hun referentiekader.

Ontwerpdetails

In dit artikel zal een van de principes worden toegelicht. De meest interessante lokaties zijn die gedeelten van het ontwerp waar het dorp Epse en het bedrijventerrein aan elkaar grenzen. De gemeente Deventer plande hier een aarden wal van 4 meter hoog om de visuele uitstraling van het bedrijventerrein te verminderen!

Intermediair

De bestaande situatie is een gegeven en het nieuwe ontwerp wordt ontwikkeld. Om een goed evenwicht te kunnen ontwikkelen, moet het 'contact' ook ontworpen worden. Dit wordt de intermediair genoemd. Op deze manier ontstaat een extra dimensie die kan zorgen voor de ruimtelijke kwaliteit en het kunnen samengaan van de twee werelden in hetzelfde moment.

De oplossing kan onder andere liggen in de ontwerppoging van de openbare ruimte of het plaatsgebonden

ontwerpen van de gevels. Ook in het toekennen van overeenkomstige functies en tijdsbesteding kan het evenwicht versterken.

Detail (fig 2 en 3)

De locatie van de singels die een plaats markeren zijn daar geplaatst waar de hoogste archeologische verwachtingswaarden zijn. Door op deze locaties de parkeerplaatsen te ontwerpen, hoeft de grond niet beroerd te worden en kunnen de vondsten geconserveerd blijven.

Bovendien kan deze plek onderdeel worden van het referentiekader, naarmate ze meer op die plek komen. Gedurende het project is duidelijk geworden dat er meerdere standpunten mogelijk zijn in de mate waarin de cultuurhistorische waarden een plek krijgen in het ontwerp. In mijn scriptie heb ik betoogd dat de implementatie van deze waarden niet alleen een persoonlijke voorkeur hoeft te zijn, maar dat er ook objectieve redenen zijn voor het behouden en op een goede wijze toepassen van deze elementen.

Literatuur

- Bloemers (2001). Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling - De conceptuele grondslagen
- A. Bousema (2000). Over Schoonheid - Architectuur, Omgeving en Landschap

Summary

This article is about the small thesis at the department of Social Spatial Analysis. It is a project about the position of the cultural heritage in the perception and valuation of the landscape. An investigation of literature has led to a number of goals in the developments of projects and the position of the cultural heritage and its disciplines in this complex process. The goals formulated are put into the design of an industrial area, as a way of testing the theory.